

AGNIESZKA MAŁOCHA

Żydowskie zapożyczenia leksykalne w socjolekcie przestępczym

Judaika¹, czyli wyrazy pochodzenia żydowskiego, ciągle czekają na swego badacza – polskiego jidyszystę, który prześledzi ich życie – zarówno w funkcjonujących socjolektach, jak i języku ogólnym. Szerokie pole badawcze, jakim są zapożyczenia żydowskie w polszczyźnie, zawęzam w niniejszym artykule – niewyczerpującym, jeśli chodzi o głębię badań – do języków subkultury przestępczej, głównie złodziejskiego i więziennego.

Źródła, na których się opieram stanowią XIX-wieczne słowniczki języków przestępczych na ziemiach polskich, które notują judaika. Wcześniejsze rejestry, sięgające końca XVI w., wykazują zasadniczo brak leksyki żydowskiej, poza nikłymi jej śladami np. GELD.² Na tej podstawie nie możemy twierdzić, że judaika nie funkcjonowały w gwarze XVI, czy XVII w., gdyż zachowane rejestry są zbyt skąpe, przypadkowe i nienaukowe. Znane i brzemiennie w skutki postanowienia synodu wrocławskiego z 1267 r. niewątpliwie odznaczyły się we wspólnej, świadomościowo-bytowej, historii obu narodów żydowskiego i polskiego. Uchwały synodalne nakazywały m.in.: „Ponieważ Polska jest nową latoroślą w winnicy Pańskiej – czytamy tamże – przeto winno się wiernych trzymać w oddaleniu od Żydów... i w tym celu uchwała się, co następuje: Żydzi mają mieszkać w osobnej dzielnicy,

tylko między sobą, a ich siedziby mają być oddzielone od domów chrześcijańskich murem, płotem lub rowem. Żydzi, którzy posiadają domy w ulicach zamieszkałych przez chrześcijan, winni je sprzedać w najkrótszym czasie...’’³ Izolacja społeczności żydowskiej tylko pozornie mogła hamować przenikanie judaików do środowisk przestępczych. W rzeczywistości bowiem, mogła być ona czynnikiem sprzyjającym, ułatwiającym „pożyczenie” obcego leksemu ze społeczności zamkniętej bez ponoszenia ryzyka szybkiego rozszyfrowania go. Wcale niekonieczna była znajomość realnego, jidyszowego znaczenia wyrazu, by zaistniał on w socjolekcie. Często mógł być leksemem zaledwie usłyszanym, czy podsłuchanym z żydowskiej mowy, a funkcjonującym w subkulturze w nowym, potrzebnym znaczeniu.

Ewolucja starego jidysz, powstałe różnice dialektalne⁴ stanowią poważną przeszkodę dla współczesnego badacza judaików sprzed XVIII w. Niestety, „język, który się zachował w piśmiennictwie, prawie nie odzwierciedlał ówczesnej mowy potocznej; zostawiła ona tu i ówdzie ślady w zachowanych listach prywatnych i w zapiskach świadków w responsach. Dlatego też piśmiennictwo to w małej tylko mierze zachowało ślady różnych dialektów jidysz’’⁵

Dopiero w *Gwarze złoczyńców* Karola Estreichera (1867 r.)⁶ znajdujemy, wśród pięciuset zebranych leksemów gwarowych, siedem zapożyczeń ze złodziejskiego jidysz, które to, wyjąwszy leksem CHELICHY, są do dziś produktywne. CHELICHY z hebr. חילוף, jid. חילוף „weksel”. W gwarze oznaczały „pieniądze”, swą żywotność straciły wraz z II wojną światową.

Pozostałe leksemy nadal funkcjonujące to:

CHAWIRA z hebr. kéver „grób, kryjówka” lub być może pochodzi od hebr. חַבְּוּרָא „towarzystwo, bractwo”; jid. pol. חַבְּוּרָא. U Estreichera (s. 13)⁷: „kryjówka do schowania albo duża kieszeń”. Dziś także „dom” i wiele innych znaczeń (por. pola leksykalno-semantyczne).

GAŁACH z hebr. גַּלְאָח, jid. גַּלְאָח „golony, tonsurowany”, Estr. (s. 14) „ksiądz, tego wyrazy używają Żydzi złoczyńcy”. W przedwojennym jidysz było to określenie obraźliwe odnoszone do duchownych chrześcijańskich.

SZABER // SZABROWAĆ z jid. *šaber* „łom”, hebr. שַׁבָּר „łamać”,

Estr. (21) „dłuto, żelazo do łamania murów i świder do dziurawienia murów”.

SZRAJBOWAĆ z niem. *schreiben* „pisać”, Estr. (s. 27) ts. zn.; do dziś funkcjonuje także kalka językowa;

DOIĆ z jid. – złodz. *melken* „palić, kurzyć”, Estr. (s. 24) „palić, kurzyć” np. krowę doić, fajkę palić;

oraz adideacja:

WOSK z jid. – złodz. *wachs* „złoto”, Estr. (s. 23) ts. zn.; dziś oznacza także „rzeczy kradzione, biżuterię, pieniądze, dolary”.

Istną kopalnię judaików stanowią dopiero źródła z końca XIX i początku XX wieku: *Słownik mowy złodziejskiej* Antoniego Kurki,⁸ *Żargon mowy przestępców. Błatna muzyka* Wiktora Ludwikowskiego i Henryka Walczaka⁹ oraz, *Słowniczek gwary więziennej* Jana Łosia.¹⁰ Powojenna (1951 r.) pozycja Henryka Ułaszyna¹¹ *Język złodziejski* stanowi pierwszą próbę porządkowania leksyki przestępczej. Autor dokonuje ewidencji judaików funkcjonujących w tym socjolekcie, dochodzi ich etymologii hebrajsko-żydowskiej, bądź żydowsko-niemieckiej.¹²

Rozeznanie w procesach językowych, jakim uległy współcześnie owe przedwojenne judaika – dają nam mniejsze zbiory: Z. Bożyczki,¹³ H. Michalskiego, J. Morawskiego,¹⁴ S. Królikowskiej¹⁵ (również wzbogacone o refleksje leksykologiczne), a przede wszystkim *Słownik gwar środowisk dewiacyjnych* K. Stępniaka¹⁶ – najbogatszy (30 tys. haseł) i najaktualniejszy (wyd. 1986). Oprócz gwary ogólnoprzestępczej, więziennej, złodziejskiej, przestępców młodocianych – obejmuje inne: chuligańską, gwarę fałszerzy, oszustów, gangów aferowych i przemytniczo-dewizową. W moich badaniach pełni on funkcję wyroczni rozstrzygającej o aktualności, żywotności i współczesnej semantyce danego leksemu.

Leksykografia socjolektów przestępczych, i funkcjonujące elementy jidyjskie, świadczą o istnieniu w przeszłości wspólnego, polsko-żydowskiego języka subkultury złodziejskiej, a później i więziennej. Starsza część jego leksyki, jej etymologiczne znaczenia dotyczą życia w głównej mierze złodziejskiego, odnoszą się do realiów życia na wolności, wykonywania tegoż fachu. Naturalnie, w miarę zadomowiania się tej leksyki w socjolekcie, intensyfikowania kontaktów żydowsko-polskich, przeniknęła

ona do subkultury więziennej. Byłby to więc dowód na istnienie grup przestępczych dwunarodowościowych, mieszanych (choć Maria Brzezina pisze, nie wiadomo na jakich źródłach opierając się, iż działały szajki osobno żydowskie, osobno polskie).¹⁷ Kontakty językowe polsko-jidyjskie w życiu przestępczym były intensywniejsze, bardziej zneutralizowane jeśli idzie o wielowiekowe niesnaski, bariery kulturowo-religijne, aniżeli w tzw. oficjalnym życiu. We wspomnieniach Urke Nachalnika z pobytu w więzieniu odnajdujemy znamienną pod tym względem wypowiedź *klawisza* skierowaną do *odsiadującego* wyrok więźnia narodowości żydowskiej:

„Jak widzę, jesteś morowy żydek. Daj rękę, z tobą, widzę można wszystko zrobić. Ja lubię z żydkami robić interesa. Co prawda żyd trochę czasami oszuka, ale za to potrafi język trzymać za zębami we wszystkim. Nie ma jak z żydkami – zawołał uradowany własnymi słowami, ściskając mi rękę po bratersku”.¹⁸

Wspólny, niezalegalizowany przez prawo byt przestępczy, fach stojący w kolizji z prawem, status społeczny odsuwający różnice narodowościowo-wyznaniowe były czynnikami jednoczącymi. Bliskość, naturalność przestępczych kontaktów żydowsko-polskich, równouprawnienie językowe – większe aniżeli na płaszczyźnie interpersonalnych relacji oficjalnego życia dwóch nacji, objawia się trojako.

1) Poprzez istnienie mnogości określeń bliskoznacznych Żyda w socjoleksie, wyrażających:

a) stosunek pogardliwy, nietolerancyjny np. *kudłaj* (Estr. s. 5),¹⁹ *pogan* (Estr. s. 72), *turek*;

b) zaszyfrowane uznanie dla umiejętności Żyda np. *bałtacz* (Estr. s. 39, Lud.-Wal. s. 12²⁰ *kablaj* (Lud.-Wal. s. 41), *klamczuch* (Lud.-Wal. s. 38), *łeb* (Lud.-Wal. s. 44);

c) nawiązanie do pochodzenia geograficznego narodu np. *jordes*, *jordeska* (Estr. s. 54, Lud.-Wal. s. 32); i inne, których motywację dziś trudno znaleźć np. *gec*, *mendałe*...

2) O owej bliskości żydowsko-polskiej na płaszczyźnie subkultury świadczy również większa ilość judaików w XIX-wiecznych słownikach gwar przestępczych, aniżeli w słownikach polszczyzny ogólnej tego okresu (słownik Lindego, słownik wileński), które to rejestrują spośród leksyki jidyjskiej – głównie religijno-starotestamentową. Naiwną wydaje się inter-

pretacja istnienia dużej liczby judaików w subkulturze przestępczej jakoby spowodowanej przewagą Żydów w tym środowisku. Przeciwnie, procent był mniejszy, bowiem nędza żydowska nie musiała kończyć się zejściem na drogę przestępczą, gdyż w środowisku tym funkcjonowała dobrze zorganizowana opieka społeczna. Wśród ludności polskiej zaś – bieda niejednokrotnie prowadziła do wykroczeń wobec prawa. Żyd XIX-wieczny natomiast, to częściej paser aniżeli złodziej i stąd – przekonuje raczej uwaga poczyniona przez Henryka Ułaszyna, że „chodzi tu po prostu o zaczerpnięcie potrzebnych, a wcale niezrozumiałych wyrazów dla szerszego ogółu. Takim materiałem na miejscu, »pod ręką«, jest przede wszystkim język żydowski, a w pierwszym rzędzie złodziejsko-żydowski”²¹. Przejmowanie obcego języka lub jego elementów w celach konspiracyjnych miało także miejsce w Rotwelsch (zapożyczenie leksyki hebrajskiej, jidyjskiej, cygańskiej), w złodziejskim żargonie Wiednia (leksyki słowiańskiej), lecz i sami Żydzi, szczególnie ich starsze pokolenie, w czasie wojen izraelsko-arabskich używali jako szyfru języka polskiego.²²

3) Kolejnym argumentem świadczącym o tendencji jednoczenia się polsko-jidyjskiego języka złodziejskiego, ewentualnie ich bliskiej równoległości funkcjonowania – jest rzadkie zjawisko, gdy mówimy o jakichkolwiek zapożyczeniach – mianowicie – długie, bo przez około stulecie, utrzymywanie się form obcych bez ich asymilacji z systemem języka przyjmującego rolę substratu lingwistycznego (tu polszczyzny). Tak działo się z judaikami do II wojny światowej – większość z nich nie przyjęła polskiego systemu fleksyjnego, nie poddała się derywacjom ani neosemantyzacjom. Funkcjonowały one w pierwotnej, jidyjskiej postaci, zmieniając, możemy domniemywać, jedynie akcent. Zadomowienie i proces przemian, wchodzenie w polski system językowy, rozpoczyna się dopiero na szerszą skalę po II wojnie światowej, a więc w momencie nieistnienia już socjolektu żydowsko-złodziejskiego.

Zapożyczenia jidyjskie funkcjonujące w języku subkultury przestępczej układają się w następujące pola leksykalno-semantyczne. W pierwszej części pól prezentują leksykę produktywną (o jej aktualności decyduje *Słownik* K. Stępniaka²³), tzn. występującą współcześnie w omawianym socjolekcie, jak również, pojawiającą się w języku potocznym lub innych jego odmianach. Znaczenia leksemów produktywnych podają bezpośrednio za wyżej wspomnianym *Słownikiem*, nie ingerując w sposób konstruo-

wania definicji – a nie są one pozbawione usterek metodologiczno-semantycznych. W drugiej części pól przedstawiam słownictwo wymarłe, tzn. nie notowane w powojennych źródłach leksykograficznych.

POLE I

NAZWY ZŁODZIEI ŻEŃSKICH I MĘSKICH

Leksyka produktywna

BELFER: jid. belfer „pomocnik mełameda”, niem. Behelfer „pomocnik”;

gw. więź. „więzień mądry, doświadczony, wykształcony”

CHAWER // CHAWRES // CHAWIR: hebr. $\chi\bar{a}v\bar{e}r$, jid. χ aver „wspólnik, towarzysz”;

„kolega, złodziej, współnik”

„włóczęga”

CHAWIRACZ // CHAWIRAN // CHAWIRAŻ // CHAWIRARZ // CHAWIROWICZ // CHAWIRCZYK // CHAWIRNIK por. CHAWIRA pole V

„złodziej okradający mieszkania”

CHOWCIARZ: hebr. χ ov „dług” (?);

„pomocnik, współnik”

FOTER // FATER: niem. der Vater „ojciec”;

„stary, wytrawny złodziej”

„więzień doświadczony”

„ojciec”

GANEF // GANEW // GENEF: hebr. gannāv, jid. gānəf „złodziej”;

„złodziej kieszonkowy”

„złodziej”

„oszust”

„Żyd”

JOŁD // JOLD por. pole IV

zn. dawne: „Żyd lub kupiec”,

współcz. „złodziej początkujący, niewprawy”,

KICZME por. KICZMAN, pole VI

„przestępca”

„skazany w zakładzie karnym”

LINKER por. pole VI

„złodziej, oszust”

MELINIARZ por. MELINA pole V

„złodziej”

MELIŃCZYK

„złodziej okradający ofiarę po uśpieniu jej narkotykiem”

MIKWARZ por. MIKWA pole VI

„złodziej kradnący z komórek i piwnic”

gw. więz. „skazany, często karany dyscyplinarnie”

„recydywista”

REJWACH por. pole IV

„złodziej”

SZABER // SZABROWNIK por. pole IV

„złodziej, włamywacz”

„oszust”

„złodziej okradający mieszkania”

SZLAMARZ // SZLAMIZARZ: aram. šālāmā „pokój”, potoczna wym.
aszkenezyjska: šlōmā, šlumā;

„złodziej kradnący w porze nocnej”

„sprawca wchodzący lub włamujący się do mieszkania nocą”

„złodziej kieszonkowy”

SZLAMOWIEC

„włamywacz, który potrafi w specjalny sposób otwierać zamek
zastawkowy”

SZLAMOWY

„złodziej kradnący w hotelu w porze nocnej”

SZMIR // SZMIROWNIK // SZMIRCZYK: hebr. šāmar „pilnować strzec”, jid. šmurə, šmirə; hebr. šmīrā „straż, zabezpieczenie, amulet”; „pomocnik złodzieja kieszonkowego, stojący na czatach”

SZMIRAR // SZMIRAK

„złodziej kradnący pojazdy mechaniczne”

SZOPENFELDZIARKA // SZOPENFELDZIARA // SZOPENFELDZIARZ por. SZOPENFELD pole IV

„złodziej okradający sklepy w dzień, zwykle w obecności personelu”

„złodziej okradający hotele”

„oszust”

SZOPOWIEC

„złodziej okradający sklepy”

SZPERAK // SZPERHAK por. pole IV i VII

„złodziej, włóczęga”

„złodziej kradnący w hotelu”

SZPRINGER // SZPRINGOWIEC // SZPRYNGIEL por. pole IV i VII

„złodziej okradający bardzo szybko”

„złodziej okradający otwarte mieszkania”

„złodziej używający wytrychu”

ŚLIP

„złodziej jednooki”

TREFNY // TREFNIŚ por. pole VI

„złodziej okradający sklepy i magazyny”

„przestępca, który po dokonaniu rabunku uderza ofiarę, aby pozbawić ją przytomności”

„złodziej, człowiek zaufany”

Leksyka wymarta

CHONTE

„żeńska złodziejka” – w jid. określenie to odnoszono szczególnie do prostytutek, por. pole II

CZARDINEK

„złodziej kradnący konie, bydło”

GINTER <C> HUSEN: χātān, jid. pol. χūs̄n „dobry, pan młody lub zięć, czyli ktoś początkujący”;

„złodziej głupi, nie znający swego fachu”. Przyjął się wariant wymowy polskiej, nie zaś litwackiej odmiany jidysz (guter χosn).

GITMORGENBITER: niem. Guten Morgen „dzień dobry” + Bittner od bitten „prosić”; wym. pol.;

„złodziej okradający mieszkania z rana”

KOJECHMACHER: hebr. kōāχ „siła”, jid. pol. koəχ „rabunek” + machen „robić”;

„rabuś”

ŁEJKECH: hebr. lōkēāχ „biorący”, jid. lit. łejkəχ, jid. pol. łejkəχ „złodziej okradający śpiących pijaków w publicznych miejscach”; ts. zn. TOJTER ŁEJKECH (forma mieszana: tojter jid. pol., łejkech jid. lit.)

MENDAŁE imię zdrobniące drugiego stopnia od Menachem; „Żyd, złodziej”

NACHTWANDLER

„złodziej, włamywacz nocny”

NAFKE por. pole II

„złodziejka”

SZANMACHER: wym. pol. šānmaχer „ten, co robi światło”, znaczenie gw. „świecący, podpalacz”

WASZER

„złodziej kradnący na kolejach, zwykle usypiając pasażerów”

ZEJWECH: zōvēāχ, jid. lit. zejvəχ

od imiesłowu ZEJWECH „zarzynający” (wym. litwacka);

znaczenie gwarowe „złodziej kieszonkowy”, dziś: DOLINIARZ.

*POLE II**PRZYJACIÓŁKI I PRZYJACIELE ZŁODZIEI**Leksyka produktywna*

BUZER//BUSER: hebr. *bāsār*, jid. pol. buser; dawne zn. gw. „mięso”,
dzisiaj:

„żebrak, włóczęga”

„homoseksualista”

CHAWIRA por. pole V

„ prostytutka ”

FIS: jid. pol. fis „noga”, jid. lit. fus;

gw. przestępców młodocianych: FIS MANA „dziewczyna, lesbijka”,

także „dziewczyna zaufana, przyjaciółka”,

„noga”

MELINÓWA//MELINÓWKA por. MELINA pole V

„ prostytutka ”

MELINIARNIA//MELINIARKA

„właścicielka meliny, ukrywająca przestępców”

„ prostytutka uprawiająca proceder w melinie ”

MELINIARZ

„właściciel meliny, użyczający swego lokalu na kryjówkę dla przestępców”

„kupujący kradziony towar, informujący o obiektach do okradzenia”

„przechowujący kradzione przedmioty”

SIKSA: jid. *šiksə* (rodzaj żeński do hebr. *šekec*, jid. pol. *šajgec*, jid. lit. *šejgec* „dziewczyna nie Żydówka”,

„dziewczyna źle się prowadząca”

„ prostytutka ”

„młoda prostytutka”

SZLAMOWNIK

„meliniarz, właściciel kryjówki przestępczej”

SZLAJA//SZLAJKA por. potocz. SZLAJĄC SIĘ

„ prostytutka”

SZMIRE

„dziewczyna z marginesu, brzydka kobieta”

ŚLIP

„pomocnik złodzieja kieszonkowego, osłaniający go oraz obserwujący ofiarę i osoby postronne”

TREFNY//TRYFNY por. pole VI

„paser” TRUDNI SIĘ KUPNEM TRYFNYCH FACJET

Leksyka wymarta

BAŁABUSTYNA z BAŁABUSTE: hebr. bálal hab-bajit „pan domu, gospodarz”, wym. pol. bałabuis, jid. pol. bałabustə „gospodyni”, jid. lit. bałabostə;

„kochanka”

CHONTE: jid. χ onte „nierządnicą, kupną dziewczyną”, hebr. χ ânâh „być na składzie”, więc do sprzedania;

„ prostytutka”

GITE SZWESTER: jid. pol. gitə švester „dobra siostra”;

„odnajmująca złodziejom mieszkanie, utrzymująca z nimi stosunki”

GITER BRIDER: jid. pol. giter brider „dobry brat”;

„utrzymujący stosunki ze złodziejami, strzegący tajemnic”

NAFKE aram. nafkâ, jid. nafke „nierządnicą”;

„ prostytutka”

*POLE III**OBIEKTY ŁUPU CZYLI PRZEDMIOTY POŻĄDANIA**Leksyka produktywna*

CAJG: niem. Zeug „rzecz”

„pieniądze”

CAJGER//ZAJGEL//ZAJGIEL//ZAJGIELEK: zeigen „pokazywać”,
Zeiger „wskazówka”, jid. pol. zajger „zegar”;

zn. gw. „zegar”

CHAŁA // CHAŁKA: jid. חאל, hebr. חאללā „chleb”, por. pole VI;
„zegarek”

CHAWIRA por. pole V

„kieszonki, duża kieszonka”

„sklep”

HAWERNIK por. pole V: CHAWIRA

„portfel, pugilares”

FIKS por. pole IV

„złoto”

FITA//FITER: jid. pol. fiter, jid. lit. futer „futro”,

„futro”

„człowiek bojaźliwy”

GELD//GELD//GELT//GELT: niem. Geld „pieniądze”, jid. geld ts. zn.

„pieniądze, waluta, złoto”

„jubiler”

GIELTA

„zarobek, pensja”

KEJSEF // KEJSYF: hebr. kēsef, jid. lit. kesəf, jid. pol. kejsəf „pieniądze,
srebro”;

„dolary lub inna waluta”

„szlachetne metale”

KIMIZE: jid. pośrednikiem z romańskiej etymologii łac. *camisia*, franc. *chemise* (tu i polska komża, kamizelka);
zn. gw. „koszula”

KIŚ//KIS//KIES: hebr. *kīs* „mieszek, pieniądze”;
„portmonetka, sakiewka, woreczek”
także „okulary”

KLIF//KLIFTING
„marynarka”

KLINGER
„zegarek”

MIKWA//MYKWA//MOKWA por. pole VI
„piwnica, komórka”
„klatka schodowa”

SZAJBKI por. SZAJBA pole IV
„pieniądze w bilonie”

SZLAM//NA SZLAM
„kieszeń”

SZOP por. pole IV
„sklep”
„strych”

SZORJA // SZORJE: jid. pol. *sχojrə* „towar”;
„rzeczy kradzione, łup z kradzieży”

SZMATEZ: l.mn. od *šmate* „szmata”;
„sukienka”

WOSK: jid. – złodz. *wachs* „złoto”;
„rzeczy kradzione”
„złoto, biżuteria”
„pieniądze, dolary”

Leksyka wymarta

BER: jid. ber „niedźwiedź”;
„kufer”

CHELICHY por. wstęp
„pieniądze”

CHOMETES: hebr. chomet „jaszczurka”;
„damski łańcuszek”
„żydowskie dziesięcioro przykazań na głowę = tefilin”

CZARDIN
„kradziony towar”

DELE
„szafa”

INTERSEJFISCH
„kamizelka”

JERIT: hebr. jārīd, aram. jərīdā „targ”;
„targ”

KEJZEL
„kasa”

MAJE: hebr. mēā, jid. pol. majə „sto”;
„setka” (o pieniądzach)

MAMEŁACH
„setka”

MEJGAŁE
„woreczek z pieniędzmi, portmonetka”

MUES: hebr. mā’ōt, jid. pol. mues „pieniądze, bilon”;
„pieniądze”

NAWAJŁE
„koń”

PISTOJLEN
„spodnie”

SZKUTLING

„woreczek z pieniędzmi, portmonetka”

SZRENKEL

„walizka”

TRETILINGE: treten „deptać”;

„buty”

ts. zn. TRETRES

WACHS por. WOSK we wstępie;

„złoto”

WAS

„srebro”

ZARKE

„kieszon boczna w kamizelce lub marynarce”

POLE IV

SYTUACJE PRZESTĘPCZE

Leksyka produktywna

BAJTLOWAC: niem. betteln „żebrac”, również: ‘ciągle prosić o co, ponawiając swe prośby”;

„kłamać”

„przekonywać kogoś, ugadywać sobie dziewczynę”

„żebrac”

CHAWIRA por. pole V

„kradzież w mieszkaniu”

CYMES por. pole V

„oszustwo”

CYNK = ABCYNG//ABCENG: niem. Abzeichen „oznaka, znak”;
„hasło alarmowe, baczność, uwaga” DAĆ, DOSTAĆ CYNK;

ABCENGOWAĆ „uważać”

FIKS por. pole III

„oszustwo”

FIS por. pole II

„ulec podstępowi w zalotach prostytutki” NABRAĆ NA FIS

GEŁD//GIEŁD//GELD//GELT por. pole III

„kradzież”

GISZEFT//GESZEFT: jid. gðšeft, niem. Geschäft „interes”;

„kradzież”

„sprzedaż łupu z kradzieży”

JOŁD//JOLD por. pole I

„człowiek nie należący do świata przestępczego, ofiara przestępstwa”

KAFAR // KAFARKA: hebr. kafār „wieś”, kafri „wieśniak”;

„uderzenie pięścią”

„pięść”

także „chłop, chłopka ze wsi”

MAUER MACHEN

„zasłaniać złodzieja w czasie kradzieży”

funkcjonuje także kalka ŚCIANĘ ROBIĆ od WAND MACHEN

MELINA: NA MELINĘ por. pole V

„rozbój”

MIKWA por. pole VI

„kradzież z piwnic, włamanie do komórek lub piwnic”

MOJRA por. pole VI

„oszukanie przy podziale łupu”

REJWACH//REJWOCH: hebr. revaḡ „zysk, zarobek, procent”, jid. reiwaḡ, niem. Reichenwache;

„kradzież”

„włamanie do kasy pancernej”

„hałas”

„hałas więźniów mający zagłuszyć rżnięcie kraty”

„interes, sprawa”

gw. więz. „wynagrodzenie pośredników w nielegalnym handlu więziennym”

ROZBLINDOWANY por. pole VI BLINDOWAĆ

„włamać się, otworzyć drzwi”

„rozpiąć ubranie ofiary w czasie kradzieży kieszonkowej”

ROZBLINDOWANY, PUSTY JAK BĘBEN „ofiara okradziona”

SZABER: jid. šaber „łom”, hebr. šābar „łamać”;

„rozbój”

„kradzież, zwykle rzeczy małej wartości”

„przeszukanie pomieszczeń” SZABER NA KWATERZE

„włamanie za pomocą łomu” NA SZABER

SZABRUNEK

„kradzież z budynków przeznaczonych na rozbiórkę”

SZACHER: jid. socher, hebr. sahar;

„kradzież powiązana z oszustwem”

SZACHERKA

„oszustwo, podstęp”

SZAJBA: niem. Scheibe „szyba”;

„kradzież z włamaniem”, dawne zn. gw. „okno”

SZLAM//NA SZLAM

„włamanie polegające na wejściu przez okno do mieszkania w czasie snu domowników”

„kradzież w nocy”

„bardzo dokładne przeszukanie mieszkania”

„kopanie ofiary podczas rozboju”

SZLAMOWAĆ//ŚLAMOWAĆ

„okradać kieszenie”

„obserwować ofiarę w kradzieży kieszonkowej”

„zbadać teren lub obiekt kradzieży z włamaniem”

„wykonywać czynność, która umożliwia otwarcie w specjalny sposób zamka zastawkowego” por. pole I

SZMIR: hebr. šēmīrā „czatowanie, pilnowanie”;

„obserwacja, ubezpieczanie podczas kradzieży”:

NA SZMIRZE STAĆ//SZMIR TRZYMAĆ//SZMIR ZABYWAĆ
ts. zn.

SZMIR HAŁTEN: jid. šmir hałtn;

„stać na czatach”

SZOPENFELD//SZOP: jid. – złodz. szottenfeller „złodziej kradnący w sklepie; w rosyjsko-złodziejskim шоттенфиллер//щопенфиллер;

„kradzież popełniona w sklepie, często w obecności personelu”: IŚĆ
NA SZOPENFELD//CHODZIĆ NA SZOPENFELD//NA
SZOPENFELD ts. zn.

SZOPENFELDZIARSTWO

„kradzież jak wyżej popełniana przez kobiety”

SZPERAK//SZPERHAK//SPERHAK//SPERAK//SZPYRAK: niem.
Sperhacken „hak do zamykania”;

„włamanie, zwykle do mieszkania przez otwieranie zamka kluczem lub
wytrychem”

SZPRINGER//SZPRYNG//NA SZPRING: springen „skakać”;

„kradzież z mieszkania dokonywana szybko, często z przedpokoju lub
otwartego mieszkania”: IŚĆ NA SZPRYNG

„kradzież przez otwarte okno”

„kradzież dokonywana w dzień”

„kradzież z włamaniem dokonana szybko”

ŚCIANĘ ROBIĆ kalka od WAND MACHEN

„osłaniać złodzieja podczas kradzieży”

ŚLIP

„powszechnie używany znak rozpoznawczy wśród przestępców –
przyamykanie jednego oka i wpatrywanie się drugim w koniuszek nosa,
co oznacza: nie obawiaj się, jestem swój”

STUKAĆ//STUKNAĆ W ŚLIP „uderzyć i pobić”

TREFNY por. pole VI

TREFNA NAWIJKA „kradzież z oszustwem”

TREFNY INTERES „kradzież, przestępstwo”

Leksyka wymarta

AUFNAŁEM

„otworzyć”

FORSEM SZTEKEN

„dać łapówkę”

FRAS GEJBEN: jid. „zwierzęce jedzenie”;

„uderzyć”

GITMORGEN WINSZEN

„okraść kogoś nad ranem”

HAJM SZIKEN: jid. hajm. šikn „posłać do domu”;

„zabić”

HIP: Hieb „cięcie”;

„szturchaniec”

HOJŁECHEN: hebr. hōlēχ „idący” + en (sufiks bezokolicznika jid.),

jid. pol. hojlechn

„iść, chodzić”

JAŁEN

„ostrzegać gwizdkiem lub krzykiem”

KOJECH: hebr. kōaχ, „siła”, jid. pol. kojəχ;

„rabunek”

KUF CHES są to nazwy dwóch liter hebrajskich, nazwy podane w jid. pol., hebr. kāf χēt;

„rabunek”

LEWIREN

„śledzić”

NASER KUF CHES: jid. naser „mokry” i zob. wyżej KUF CHES, czyli dosłownie „mokry rabunek”;

„morderstwo w celu rabunku”

SZPRICEN

„wydusić, wycisnąć”

SZTEKEN

„dawać”

SZTEKUB: jid. pol. štek ub! „daj tu” (niem. steck ab)

„daj tu”

SZTUS HAŁTEN

„stać na czatach”

UBSTEKEN

„oszukać współnika przy podziale łupu”

UBZAMEN

„przekupić”

ZAN MARE: jid. pol. zān, jid. lit. zajn „być”, hebr. mare „pokazujący”;

„uważać”

POLE V

PRZEDMIOTY I MIEJSCA UPRZYJEMNIAJĄCE WYKONYWANIE ZAWODU – ŻYCIE PRYWATNE

Leksyka produktywna

BICHA: jid. pol. biḡ „książka”, niem. Buch – Bücher „książka –
książki”

w gw. ts. zn.

BINDA//BINDEL por. BINDOWAĆ pole VI

„krawat”

CHAWIRA//HAWIRA//CHAWIRKA//HAWIRKA//CHABIRA//
CHABIRKA: hebr. kéver „grób, kryjówka” lub być może pochodzi od
hebr. ḡāvūrā „towarzystwo, bractwo”, jid. pol. ḡavirə;

„dom, mieszkanie” CHAWIRĘ ODKLUCZYĆ „otworzyć”

MIEĆ ZGRZYTY W CHAWIRZE „mieć w domu rodzinnym sytuacje
konfliktowe”

LECIEĆ//SPADAĆ NA CHAWIRĘ „powracać, iść do domu”

„pomieszczenie, kryjówka złodziejska”

„ukrywać się” IŚĆ NA CHAWIRĘ

„miejsowość”

także SCHAWIROWAĆ//SHAWIROWAĆ „ukryć”

CYMES: jid. cymes „deser, kompot” lub „coś dobrego” – w związku z śrgniem. zuomesse albo zimbiss „przystawka, zakąska”;

„dobry towarzysz”

DEKOWAĆ//ZADEKOWAĆ SIĘ: jid. dekn, niem. decken „przykrywać, zasłaniać”;

„schować się, ukryć się, ukrywać się”

DINTOJRA//DENTOJRA por. pole VI

„grupa złodziejska”

DOIĆ

funkcjonuje głównie w jęz. potocznym w zn. „wyciągnąć coś z kogoś”; w gw. dziś żywotniejsze ĆMIĆ „palić papierosa”

KSYW//KSYWA//KSYWKA//KSIWA//KSIBA//KCYWA: hebr. ketūvā „pismo, list, dokument”, jid. pol. ksivə ts. zn.; por. pole VI

„pseudonim, zawołanie, przezwisko, nazwisko”

KSYWKĘ NADAĆ, PRZYKLEPAĆ KSYWĘ „nadać komuś pseudonim”

„fałszywe nazwisko”

„dokument, dowód osobisty, paszport, papiery wartościowe”

„sfalszowany dokument” LEWAK, por. LINK pole VI

„gwara przestępcza”

MELINA // MELINKA // MALINA // MALINKA: hebr. mēlūnā, jid. pol. mēlinə „nocleg, oberża”, w związku z lin „przenocować”, także mālōn „hotel, gospoda”;

„zakspirowana kryjówka przestępców, miejsce pobytu, mieszkanie przestępcy”

MELINA U JAREGO „pobyt u ojca lub starego człowieka”

MELINA ŻELAZNA „pewna, bezpieczna”

MELINA DZIKA „przypadkowa”

MELINA STAŁA „na stałe”

„zorganizowana grupa przestępcza”

„pomieszczenie, skrytka na rzeczy kradzione”

„restauracja” MELINKA

„opłata za wynajmowanie lokalu prostytutce” MELINOWE także:

MELINOWAĆ//MALINOWAĆ//PRZEMELINOWAĆ

//ZAMELINOWAĆ „schować, ukryć, mieszkać”

PLAJTA // PLAJTÓWA: hebr. pələtā „ucieczka”, jid. pol. plajtə ts. zn;
por. pole VI

„przeigrana w karty”

„słaba karta w grze”

SZABAS: jid. šabas/šabes, hebr. szabbāth „zaprzestanie pracy”;

dawne zn. gw. „tydzień”,

współcześnie „gwara złodziejska”

SZAJBA por. pole IV i VI

„gwara złodziejska”

SZAJBUS „człowiek chory psychicznie”

„choroba psychiczna”

SITWA // SZITWA: jid. šytfəs „spółka, połączenie się dla jakiejś
sprawy lub interesu”, hebr. šüttāfūth;

„wspólnota, spółka złodziejska, gwara przestępcza”

MIEĆ SITWE//WCHODZIĆ W SITWE „stawać się, być członkiem
wspólnoty przestępczej”

SITWIARZE „grupa złodziejska”

SITES ⇌ SZITEW hebr. šuttāf, jid. pol. šitəf „wspólnik”; dziś:
„koledzy przestępcy”

SZLAM//NA SZLAM

„spać”

„noc, sen”

„kryjówka złodziejska”

SZLUGAĆ ⇌ SZLUGEN: jid. pol. šlugə „bić”;

dawne zn. gw. „ukrywać się”,

współcz. „palić papierosy”

SZMIRA

„wódka”

SZMIROSA: aram. šəmūrātā, jid. lit. šmirosə „rzeczy pilnowane”;
„drobne rzeczy kradzione”

ŚLIP

„dwadzieścia jeden, gra w karty w tzw. oczko”

TREFNY por. pole VI

„towar kradziony”: TREFNY BAJZEL//T. RZECZY//T.

TOWAR//TRYFNE FACJETY tzn.

„fałszywe pieniądze”

„znaczona karta do gry” TREFNA, TREFNA Z MARYŚKĄ

„fałszywy dokument” TREFNE//TRYFNE BIAŁKO

ZECOWANIE por. pole VI

„spółkowanie”

Leksyka wymarta

AJLE

„rok”

BILKAŁE

„piers kobieca”

CHIGIRE

„trzos, duży pas”

CI: skrót od niem. Zigarette „papieros”;

„papieros”

DABERN: hebr. dabbēr „mówić”;

„mówić”

DUGIM: hebr. dāgīm „ryby”, w wym. pol. dugim;

„ryba”

FLEKEL

„papieros”

FRAS HUBEN: huben – jid. pol. huben „mieć”;
„być zazdrosnym o kobietę”

IJASZ//IJAS: skrót powstały od hebr. jajin sārūf „wino palone” (kalka z niem. Weinbrand);
„wódka”

JESOJME PISZECHS: hebr. jətome, w wym. pol. jid. jəsojme „sieroty” (w l. mn. w stanie zależnym);
„barszcz”

KI: jid. pol. ki „krowa”;
„fajka”

KSAW: hebr. k-t-b „pisać”, kətāv „pismo”, jid. pol. ksov „ołówek”;
KSAWEN „pisać”

LIBLING: niem. Laib „bochenek”;
„chleb”

ŁABERN
„grać w karty”

ŁOSZIK
„koc”

MAŁPAŁECH: jid. małpałech „małpki”;
„karty do grania, także banknot”
BALERN IN MAŁPAŁECH ts. zn.

MEJŁECH: hebr. melaḥ, w wym. pol. mejleḥ „sól”;
„sól”

MELKEN: niem. melken „doić”;
„palić tytoń”

PARMET: jid. parmet „pergamin”;
„papier”

PARMETEL
„bibułka cygaretowa”

SZPIZE
„karczma, do której zagląдают złodzieje”

SZTEKARAN

„pозdrowienie złodziejskie”

*Pole VI***SYTUACJE I MIEJSCA NIEBEZPIECZNE***Leksyka produktywna*

BACHORA // BAHORA: jid. pol. buxər, hebr. bāchūr „młodzieniec”;
„samobójstwo” (małop.)

BINDOWAĆ: niem. binden „krępować, wiązać, pakować”; por. BIN-
DA pole V

„aresztować, wiązać”

„pakować”

BLENDOWAĆ//BLINDOWAĆ: niem. blenden „oślepnąć, pozbawić
wzroku”, blind werden ts. zn.; jid. blinden „zamykać”;

„zamykać, aresztować”

„zakładać kajdanki na ręce”: BLINDOWAĆ GRABY

„odsiadywać karę pozbawienia wolności”

„siedzieć w więzieniu niewinnie”: BLIND ZA FRAJER

„ukrywać się”

„zabezpieczać, chronić, ukryć”

SPEC OBLINDOWANY „sklep okradziony”

także: ZABLINDOWAĆ//ZBLINDOWAĆ patrz zn. 1 i 2

CHAŁA//HAŁA//HAŁKA por. pole III

„samouszkodzenie pozorne”

„igła do tatuowania” także „tatuaz”

„nic z tego”

gw. więź. „przyrząd do samouszkodzenia w formie patyka
umocowanego na nitce, który przywiązuje się do zęba w celu
umożliwienia usunięcia patyka z żołądka”

CHAŁ: dawne zn. „okno”, współcz.:

„członek męski”

BRAĆ NA CHAŁA „zgwałcić”

CHAWIRA por. pole V

„cela w zakładzie karnym”

DINTOJRA//DENTOJRA//DYNTOJRA//TENTOJRA//DINTORIA/
/DINTORIE: hebr. dintorá, jid. pol. dintojre, jid. litw. dintejre „sąd rabi-
nacki”;

„honorowy sąd złodziejski, samosąd przestępców, śmierć lub inna kara
za sprzeniewierzenie się przestępcom, sąd kapturowy przestępców”

DINTOJRZY PRAWO „prawo pięści”

„sąd”

HINT//CHINT//HYNT//HUND//CHUND//HIND//CHIND

//CHINTA: jid. pol. hind „pies”;

„wywiadowca milicyjny, pracownik operacyjny MO ubrany w cywilny
strój”

„milicjant”

HINTA „pies”

KICZMAN por. KICZME pole I i VIII

„zakład karny”

KSYWA por. pole V

gw. więz. „nielegalna korespondencja w zakładzie karnym, gryps”

„gwara więzienna”

LINK „lewy” – w jid. złodz. „wszystko, co nie jest słuszne, prawidłowe,
poprawne ze stanowiska ustalonego ładu, porządku, co jest fałszywe,
sfalszowane, złe”²⁴ – stąd LEWY; por. potoczne: LEWY, NA LEWO,
LEWUS, LEWAK.

LINKER „fałszywy”

LINKER//LINKIER ŚLIP „fałszywy świadek”

MIKWA//MYSZKWA//MOKWA: hebr. mikve, jid. mikvə „miejsce
zgromadzenia” lub „zbiornik wody”

„zakład karny”

gw. więz. „cela izolacyjna”

gw. więz. „skazany funkcyjny, osoba wyznaczona do zrobienia czegoś”

MOJRA: hebr. mōrā, jid. pol. mojrə „strach”;

„strach, lęk”

„respekt przed czymś”

także „człowiek bojaźliwy, tchórzliwy”

PARZYĆ SIĘ kalka od SZWICEN niem. schwitzen ‘pocić się’;

„siedzieć w areszcie śledczym”

PLAJTA // PLAJTKA // PLAJDA: hebr. pəltā, jid. pol. plajtə;
por. pole V

„sytuacja niebezpieczna w kradzieży, ujawnienie, zauważenie, ujęcie
lub aresztowanie przestępcy”

„ucieczka, uciekać” PLAJTĘ ZROBIĆ

RABIN//REBE: jid. rabin, hebr. rabbi + nu „mistrzu mój”;

„sędzia”

„przewodniczący sądu” GROJSE RABIN

„prokurator”

„ksiądz”

SZAJBOWAĆ por. SZAJBA pole IV

„denerwować się”

„pisać”

SZLAMARZ//SZLAMIARZ por. pole I i IV

gw. więz. „funkcjonariusz więziennictwa, któremu brak doświadczenia
w pracy ze skazanym”

„strażnik w areszcie, zwłaszcza pilnujący aresztu nocą” – por. dawne
SZLAMERN „spać” zniem. schlummern ‘drzemać’

SZRAJBOWAĆ: niem. schreiben „pisać”;

w gw. ts. zn.: SZRAJBUJĘ CI KSYWĘ, BYŚ KUMAŁ, CO SŁYCHAĆ

SZWICEN//SZWICOWAĆ//SZWIRNOWAĆ: niem. schwitzen „po-
cić się” – stąd kalka językowa PARZYĆ SIĘ;

„siedzieć w areszcie”

„odbywać karę pozbawienia wolności”

TREFNY // TRYFNY: hebr. tərēfā „padlina” – „nieczyste jedzenie,
jid. treif;

„człowiek niepewny, podejrzany, donosiciel”

„homoseksualista bierny”

„zauważony przy popełnianiu kradzieży”

gw. więz. „skazany, zgwałcony”

gw. więz. TREFNA ROBOTA „zajęcie niegodne skazanego, pogardzane”

TREFNIAK „denuncjant, oskarżyciel”

ZECOWAĆ: niem. setzen „sadzać”, sitzen „siedzieć”;

„patrzeć”

„odsiadywać karę”

LING ZECOWAĆ „odbywać karę niesłusznie”

Leksyka wymarta

AJN TUG: jid. pol. ajn tug „jeden dzień”;

„dożywotnie więzienie”

BAŁMELCHUME: hebr. báal milχāmā, jid. pol. bałmēlχuma „żołnierz”;

„żołnierz”

BELER: niem. bellen ‘szczekać’;

„pies”

DAM: hebr. dam „krew”;

„krew”

DEMBENER FLOCKEN

„zakazany pobyt na 10 lat i więcej”

FASZITEN: jid. fa-šitn „zasypać”, niem. verschütten;

„zdradzać”

FENSTER HOJCHE: jid. pol. fenster χojχə „wysokie okna”;

„szpital”

FERKLAPT: niem. verklappt „zaklepany”;

„mający zakazany pobyt w kraju”

HAWIRE SZLUGEN: jid. pol. šługn „bić, rozbić”;

„ukryć się”

HILEM

„tłum, zbiegowisko”

KEJSZERN

„wiązać, kuć w kajdany”

MESZURES: hebr. məšārēt, jid. pol. məšures „służący”;
„dozorca aresztu”

MILE: hebr. mila „obrzezanie”;

„śledztwo”

NEMEN IN DER MILE

„wydać kogoś jako współnika, uwikłać kogoś w śledztwo”

NUCHGEJER: jid. pol. nuχgejer „idący za”, niem. Nachgeher;
„eksploator złodziei kieszonkowych”

RICH: hebr. rūaχ, jid. pol. riəχ „duch, zły duch”;
„prokurator”

RYSZCHOJDISZKLAZEL: hebr. rōs-χōdeš, jid. pol. rošχojdešk „pierwszy dzień miesiąca”, niem. Klausel „klauzula, warunek, zastrzeżenie”,
„areszt policyjny”

SZMAJE: hebr. šəmē’ā, w wym. pol. šmajə „słuchanie”;
„protokół, przesłuchanie”

ŚLICHEN

„zdradzać”

ŚLICHENEK

„denuncjant”

TATEJŁEMNYK

„dozorca więzienny”

TREF

„nie można kraść z powodu policji”

TREJME HUBEN

„bać się”

TWISE

„więzień”

POLE VII

REKWIZYTY ZŁODZIEJSKIE

Leksyka produktywna

BAREŁ//BAREL

„kłódka”

zn. dawne „pies”

GIFES: niem. Gefäß „uchwyt”;

„nóż”

„rekojeść noża”

HENGER: niem. Hänger „ten co wisi”;

„kłódka”

SZABER por. pole IV

„łom”

„ogólne określenie narzędzi złodziejskich” MOJA ZDZIRA MIAŁA

SZABER

„nożyk do cięcia odzieży”

SZAJBA por. pole IV

„krótka broń palna” Z SZAJBĄ

„gruba śruba lub twarde narzędzie do bicia ofiar”

„narzędzie włamywaczy, lewarek”

SZAJBEL „lewarek”

SZPERAK//SPERHAK//SZPERHAK//SPERAK//SZPYRAK por. pole IV

„wytrych, klucz”: SZPERAKI LEWE, GÓRNE, DOLNE, DWÓJKA, PODWÓJNE KRZYŻYKI

ŚLIP

„narzędzie włamywaczy”

TREFNA MASZYNA por. pole VI

„pozorowana broń palna”

Leksyka wymarta

CHAŁEF: hebr. *χallāf*, jid. *χałəf* „nóż”;

„nóż”

„agent policyjny”

GRYF: niem. *Griff* „rękojeść”;

„ręka”

HECHTLING//ACHTLING

„nóż”

KNALER: niem. *Knall* „huk, trzask, wybuch, denotacja”, *Knaller* „trzaskacz”;

„rewolwer”

MITGAJER: jid. pol. *mitgajer* „towarzysz drogi”;

„laska”

SZABAJREM: l.mn. od *szaber* (zob. pole IV), hebr. *šabbērīm*, wym. pol. *šabajrəm*;

„złodziejskie narzędzie do włamywania”

WOLF: niem. *Wolf* „wilk”;

„narzędzie włamywania do kas”

*Pole VIII**VARIA**Leksyka produktywna*

GAŁACH//GALUCH: hebr. *gallāχ*, jid. *galəχ* „golony, tonsurowany”;

„ksiądz”

KICZME por. pole I i VI

„szabasowa czapka”

LEFIT

„ksiądz”

PEJS // PEJSAK: hebr. pē ōt, jid. pejə, jid. pol. pəjəs „narożnik, brzeg (np. czoła)”;

„włos”

PEJSAKI dawne zn. „indyki”

Leksyka wymarta

CHOWSZE

„wolny, uwolniony”

FLACH: niem. flach „płaski”;

„pole”

JEHIDE // JEHIDESE: hebr. jəhūdā — fuda, jəhūdī „Żyd, Żydówka”, oba w pol. wym. jəhidə;

„Żyd, Żydówka”

JERGE

„szupas”

KIŻME

„kościół”

KNASEN

„wiedzieć”

KNIAPER

„Żyd, chasyd”

LINKE

„klasztor”

MESEMEDRES: hebr. bēt-midrāš „dom studiów”, wym. pol. besmedreš;

„bożnica”

PRINC//PRINCESEN: niem. Prinz, Prinzessin „książę, księżna”;

„pan, pani”

SZAN: jid. pol. $\bar{\text{š}}\text{an}$ „światło”, niem. Schein „światło”, blask, luna”
„światło”;

TOJTER: jid. pol. tojter „zmarły”;
„śpiący”

TYME
„kościół”

UREL: hebr. $\bar{\text{a}}\bar{\text{r}}\bar{\text{e}}\bar{\text{l}}$ „napletek, nieobrzezany”;
„katolik”

1. Wraz ze zniknięciem „żydowskości” w roli czynnej, jako współkreatora rzeczywistości na ziemiach polskich, jej kultury, obyczajowości, smaku i klimatu – zniknęła także część judaików trudniejszych dla systemu językowego oraz użytkowników polszczyzny. Około 114 leksemów i frazeologizmów wymarło, tzn. nie zostały odnotowane w powojennych zbiorach polskiego socjolektu przestępczego. Pozostałe – około 80-ciu wyrazów podstawowych, nie licząc ich wielu derywacji – „zadomowiły się” w subkulturze. Przyjęły polski system fleksyjny, rozszerzyły znacznie swe pola derywacyjne, uległy bogatej neosemantyzacji (por. KSYWA, SZABER). *Słownik* Stępniaaka podaje niejednokrotnie od 6-ciu do 10-ciu (i więcej) znaczeń jednego leksemu. Na postępującą – szybko przebiegającą, wobec np. języka ogólnopolskiego, ewolucję semantyczną omawianej leksyki ma wpływ sam charakter i funkcjonowanie socjolektu przestępczego, dążącego do zachowania tajności znaczeń przekazywanego komunikatu. Judaika doskonale spełniały tę rolę brzmiąc początkowo obco, niezrozumiale dla osób niewtajemniczonych (podobnie jak zapożyczenia cygańskie, greckie i inne). Rozszyfrowane z czasem przez osoby nie należące do subkultury przestępczej – stały się „wyrazami niebezpiecznymi i zdradliwymi” dla posługującej się nimi wspólnoty. Dlatego w wielu wypadkach ich zintensyfikowana wieloznaczność, dawała gwarancję tajności przekazywanej informacji i stwarzała poczucie bezpieczeństwa komunikującym się.

2. Poprzez historię i życie wyrazów możemy niejednokrotnie poznać przeszłość narodu (i odwrotnie). Fakt, iż znaczna część omawianej leksyki ma pochodzenie niemiecko-jidyjskie (np.: DEKOWAĆ, GEŁD, SZOPENFELD, ZECOWAĆ) wskazuje na główną bazę lingwistyczną, na której powstawał jidysz²⁵. Zapożyczenia hebrajsko-jidyszowe (np.: CHAWIRA,

BELFER, GANEF, KSYWA, RABIN) mówią o związkach języka z rodziną semito-chamicką. Niektóre hebraizmy istniejące paralelnie w polskiej i rosyjskiej gwarze przestępczej (np.: ksywa // коива, melina // малина²⁶) świadczą o rozprzestrzenianiu się i internacjonalnym charakterze funkcjonowania socjolektowej leksyki jidyjskiej. Uznaję to za temat na osobny artykuł. Pozwolę sobie jednak zasygnalizować obecność zapożyczeń żydowskich w slangu potocznej angielszczyzny, którą komunikują się Amerykanie. Znajdujemy tam²⁷, między innymi:

GELT, MAZUMA, MAZULA „pieniądze (szmal, forsa, kapucha)”, np.: Tell me where the geld is or your ass is grass! (Gadaj, gdzie forsa, bo jak nie, to będzie z tobą źle);

GEVALT „okrzyk przerażenia, strachu, nieszczęścia lub zdenerwowania”, np.: to marry a goy? Gevalt! (..... wyjść za goja? Gwałtu!);

SHIKSA, SHIKSE(H) „nie-Żydowka”, np.: That Alice was so blatantly a shikse (Tamta Alicja była tak rażąco nieżydowska);

oraz wiele innych.

Osobnym polem badawczym jest przenikanie leksyki pomiędzy różnymi odmianami języka – socjolektu przestępczego do gwary uczniowskiej, czy polszczyzny potocznej, lecz zagadnienie to stanowić może odrębny postulat badawczy.

Zamieszczone etymologie zapożyczeń żydowskich zawdzięczam życzliwej pomocy Profesora Jerzego Woronczaka, któremu pragnę serdecznie podziękować.

Wykaz stosowanych skrótów

aram. – aramejski

gw. – gwarowe

(tu: socjolekt przestępczy)

gw. więz. – gwara więzienna

hebr. – hebrajski

jid. – jidyjski

jid. (wym.) lit. – jidysz (wymowa) litewski, -a

jid. (wym.) pol. – jidysz (wymowa) polski, -a

- niem. – niemiecki
 potocz. – potoczny
 ts. zn. – to samo znaczenie
 współcz. – współcześnie
 złodz. – złodziejski
 zn. – znaczenie

Przypisy

¹ Terminu tego używać będę w znaczeniu: wyraz pochodzenia żydowskiego (jidyjskiego) – niezależnie od dróg zapożyczeń; dotyczyć więc on będzie także pożyczek niemiecko-jidyjskich.

² J. Jurkowski, *Tragedia o polskim Scylurusie* (w:) *Dzieła wszystkie*, T. I., Warszawa 1958.

³ M. Bałaban, *Historia i literatura żydowska*, T. II, Lwów – Warszawa – Kraków 1921, przedruk WAiF, Warszawa 1982, s. 332-333.

⁴ Na ten temat piszą m.in.: C. J. Hutterer, *Die Germanischen Sprachen. Ihre Geschichte in Grundzügen*, Budapeszt 1975, s. 351-353; M. J. Sitarz, *Z dziejów jidisz – jednego z języków żydowskich*, Kraków 1992, s. 51-54.

⁵ Ch. Shmeruk, *Historia literatury jidysz*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1992, s. 11.

⁶ K. Estreicher, *Gwara złoczyńców*, odbitka z „Gazety Polskiej”, Drukarnia „Gazety Polskiej”, Warszawa 1867. Tamże znajduje się dodatkowa bibliografia leksykografii socjolektów: Zbiory Moczydłowskiego – inspektora więzień w Krakowie (r. 1850), dra Rohrera – lwowskiego lekarza więziennego (r. 1857), także Czaplńskiego – literata lwowskiego (r. 1862), jak i własny, zamieszczony w „Rozmaitościach Lwowskich” 1859, nr 12-14.

⁷ Numerację stron podaję według wyżej wymienionego wydania, przyjmując skrót: Estr.

⁸ A. Kurka, *Słownik mowy złodziejskiej*, Lwów 1896.

⁹ Ludwikowski, H. Walczak, *Żargon mowy przestępców. Błatna muzyka. Ogólny zbiór słów gwary złodziejskiej*, Warszawa 1922. Znajdujemy tu ok. 50-ciu judaików.

¹⁰ J. Łoś, *Słowniczek gwary więziennej*, „Język Polski”, 1913, z. 10, s. 296-298. Zebrany przez autora materiał leksykalny pochodzi z książki Gustawa Daniłowskiego *Wrażenia więzienne* (Lwów 1908). Zawiera ona wspomnienia Daniłowskiego z pobytu w warszawskim więzieniu.

¹¹ H. Ułaszyn, *Język łódzieski*, Łódź 1951.

¹² *Ibidem*, s. 49-52.

¹³ Z. Bożyczko, *Kradzież kieszonkowa i jej sprawca*, Warszawa 1962.

¹⁴ H. Michalski, J. Morawski, *Słownik gwary więziennej*, Warszawa 1971.

¹⁵ S. Królikowska, *O współczesnym słownictwie przestępców* (w:) „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego”, „Nauki Humanistyczno-Społeczne”, Seria I, Zeszyt 110, Łódź 1975, s. 55-77.

¹⁶ K. Stępnia, *Słownik gwar środowisk dewiacyjnych*, Warszawa 1986. Powszechnie dostępne wydanie tegoż słownika: K. Stępnia, *Słownik tajemnych gwar przestępczych*. Londyn 1993.

¹⁷ Por. rozdz. *Elementy żydowskie w gwarze łódzieskiej* (w:) M. Brzezina, *Polszczyzna Żydów*, Kraków 1986, s. 105-108.

¹⁸ U. Nachalnik, *Żywe grobowce*, Łódź 1990, s. 108. Ortografia i interpunkcja według cytatu.

¹⁹ K. Estreicher, *op. cit.*

²⁰ W. Ludwikowski, H. Walczak, *op. cit.*

²¹ H. Ułaszyn, *op. cit.*, s. 48.

²² M. J. Sitarz, *op. cit.*, s. 39.

²³ K. Stępnia, *op. cit.*

²⁴ H. Ułaszyn, *op. cit.*, s. 51-52.

²⁵ Wyrósł on przede wszystkim z dialektów bawarsko-austriackich i środkowoniemieckich, do nich nawiązuje leksyka, morfologia i składnia jidyszowa. Por. np. C. J. Hutterer, *op. cit.*; J. Willer, *op. cit.*, s. 397.

²⁶ Przykłady wg: H. Ułaszyn, *op. cit.*, s. 57.

²⁷ M. Widawski, *Słownik slangu i potocznej angielszczyzny*, Gdańsk 1992.